

Kielellisen käänteän jälkeen

KYSYMYKSIÄ YHTEISKUNNASTA
VIESTINNÄN TUTKIMUKSESSA

1980-luvun alussa menin Helsingin yliopistossa Pekka Sulkusen vetämälle sosiologian peruskurssille ja törmäsin heti ongelmiin. Paikallistin vaikeuteni yhteen saanaan, jonka merkitystä en ymmärtänyt, mutta joka toistui niin usein, että se riitti tekemään koko kurssista vaikeasti ymmärrettävän. Luennoitsijan lauseissa toistui kerta toisensa jälkeen sana *diskurssi*, jonka perimmäistä merkitystä en oikein hahmottanut, vaikka sitä monisanaisesti ja uutterasti minulle selvitettiin.

Myöhemmin käsitin, että silmiäni edessä oli tapahtunut jotakin paljon suurempaa kuin silloin ollenkaan ymmärsin: olin todistamassa yhteiskuntatieteissä 1970-luvulta lähtien tapahtunutta kielellistä käännettä. Näitä tulkinnan teorioita ovat tutkimukseen tuoneet muun muassa diskurssianalyysi, narratologia, semiotiikka ja sosiaalinen konstruktionismi.

Kielellistä käännettä on leimannut kielen rakennetta koskevien teorioiden nopea vaeltaminen oppiaineesta toiseen, perinteisten kieltä koskevien teorioiden kuten retoriikan elvyttäminen ja toisaalta vahvoina olleiden teorioiden leviäminen yhä uusiin oppiaineisiin. Viimeisin esimerkki lienee tarinan käsite. Esimerkiksi Vilma Hänninen (2000, 13–19) esittelee, kuinka tarinan kertominen on nousut tärkeäksi tutkimusta jäsentäväksi käsitteeksi esimerkiksi sekä historian tutkimuksessa, filosofiassa, sosiaalipsykologiassa, psykologiassa ja sosiaalitieteissä. Vähitellen tarinasta onkin tullut käsite, jota käytetään monissa yhteyksissä ja tarkoittamassa montaa eri asiaa.

Kielellisestä käänteestä voidaan puhua myös laadullisena käänteinä, sillä se on monilla aloilla ollut yhteydessä laadullisten ja ymmärtävien tutkimusmenetelmien kehittelyyn ja niiden suosion kasvuun. Seija Ridell puhuu yleisötutkimuksen historiaa eritellessään ”kulttuurisesta käänteestä”, kulttuurisen näkökulman noususta joukkoviestinnän tutkimukseen 1970-luvulta lähtien: ”kulttuurisen lähestymistavan vahvistaessa asemiaan tutkimusta metodisesti hallinnut määrällis-tilastollinen ote sai väistyä laadullisten menetelmien tieltä” (Ridell 1998b, 440).

Kulttuurisen käänteän käsite sopiikin varmasti myös hyvin kuvaamaan sitä, mitä viestintätieteissä on tapahtunut. Se vie myös ajatukset toisaalta angloamerikkalaiseen kulttuurintutkimukseen, joka tosin on jo 1960-luvun merkkituote, sekä toisaalta ranskalaiseen tutkimukseen, jotka ovat tuottaneet kielellisen käänteiden perusteoriaita jo 1960-luvulta joukkoviestinnän tutkimukseen. Pekka Sulkunen pohtii viestintätieteiden kehitystä ja näkee, että alaa on halkonut kiista strukturalistien ja brittiläisten vastaanoton tutkijoiden välillä. Communications-lehden erikoisnumerossa ”L’analyse structurale du récit” (1966) merkittävät ranskalaiset strukturalistit tulkitsivat populaarikulttuurin ja tiedotusvälineiden tekstejä tekstien rakennetta tutkivien narratiivisten teorioiden avulla. Tälle vastak-

kaisena voidaan pitää brittiläispainotteista ja etnografista reseptiotutkimusta, jossa painotettiin lukijan aktiivista tulkintaa lähinnä Stuart Hallin sisäänkoodaus-uloskoodaus -mallin innoittamina. Sulkusen tulkinnan mukaan kiista oli itse asiassa näennäinen sikäli, että molemmat osapuolet olivat kiinnostuneita ennen kaikkea tekstin tulkitsemisesta eikä kummankaan tulkinta ole ainoa mahdollinen (Sulkunen 1997, 33–34).

Teoreettisesti kielellisessä käänteessä on paljolti ollut kysymys humanistisen tradition ja tutkimuksen vyörystä yhteiskuntatieteisiin. Yhteiskuntatieteisiin tulivat erityisesti 1980-luvulla erilaiset antropologian ja kansantarinoiden analyysistä liikkeelle lähteneet narratiiviset lähestymistavat, ranskalaiset strukturalismin ja jälkistrukturalismin analyysit myyttien rakenteesta sekä venäläiset formalismin ja Vladimir Proppin sekä häntä soveltaneen Greimasin perinteestä lähtevät juonirakennepäilyt. 1980-luvun lähestymistapoja olivat myös esimerkiksi Chaim Perelmanin uusretoriikka, Michel Foucault'n diskurssianalyysi sekä Teun van Dijkin ja Norman Faircloughin kriittinen lingvistiikka ja diskurssianalyysi.

Kielellisen käänteän hedelmiä on hyödynnetty myös suomalaisessa viestinnän ja tiedotusopin tutkimuksessa. Kattavaa analyysia on tässä yhteydessä turha yrittää antaa, sillä vaikutukset ovat olleet moninaisia ja tutkimus on suodattunut hyvin monenlaisissa muodoissa tutkimusasetelmiin ja teoreettiseen ajatteluun.

On myös vaikeaa ja vähän vaarallistakin niputtaa tutkimusta suurten yhteisten nimittäjien alle. Kielellisessä käänteessäkin on monia puolia, eikä siitä välttämättä voi puhua kovin tarkkarajaisena ja selkeänä kehityksenä. Se ei myöskään kuvaa sitä, mitä yhteiskuntatieteissä on tapahtunut rakenteellisesti. Enemmänkin kielellinen käänne on merkinnyt erilaisia tutkimusvirtauksia ja -otteita, jotka ovat nousseet muiden rinnalle uusina ja kiinnostavina 1980-luvulta lähtien.

Kielellisen käänteän vaikutus näkyy erityisesti, kun katselee, millaisia teoreettisia avauksia uudet tutkimusotteet ja väitöskirjat ovat tuoneet tullessaan. Esimerkkeinä kielellisen käänteän vaikutuksista lienevät tiedotusopilliset tutkimukset, joissa ovat nousseet esiin esimerkiksi diskurssin käsite ja diskurssianalyysi, genrea koskenut teoretisointi, narratologinen analyysi, keskusteluanalyysi, goffmanilainen kehysanalyysi, metafora-analyysi (esim. Heikkilä 2001; Kantola 2002; Kantola ym. 1998; Kunelius 1996; Nylund 2000; Ridell 1998a; Välvirronen 1996).

Myös esimerkiksi politiikan tutkimuksessa ovat olleet esillä esimerkiksi tekstianalyysin korostuminen, uusi retoriikka, narratiivinen analyysi sekä foucaultlainen diskurssianalyysi (esim. Helén 1997; Hyvärinen 1994; Palonen 1988; Summa 1989). Suomalaisen sosiologian puolella kielellinen käänne on näkynyt ehkä eniten laadullisten menetelmien nousuna sekä toisaalta keskusteluna semioottisesta sosiologiasta, johon liittyi vahvasti myös sosiaalisen konstruoinnin teoria (esim. Heiskala 1997; Sulkunen; Törrönen 1997). Erityisesti pitää mainita myös naistutkimus, joka on tuonut yhteiskuntatieteisiin paljon pohdintaa kielen ja kertomisen merkityksestä (esim. Jokinen 1996; Tainio 2001).

Humaania hienojakoisuutta

Kaiken kaikkiaan kielellisestä käänteestä onkin ollut paljon huvia ja hyötyä. Viestinnän tutkijat eivät ole olleet ensimmäisiä kyseenalaistamaan kielellisen käänteän merkitystä. Päinvastoin, kerrankin viestinnän tutkijoillakin on ollut tilaisuus paistatella teoriakehittelyn keskiössä, kun diskurssianalyysija on tehty yhtä hyvin politologiassa kuin sosiaalietieteissä.

Viestinnän tutkimuksessa tekstien tutkiminen ei ole tietenkään mikään uutuuus, mutta kun kielellisen käänteän vaikutusta viestinnän tutkimuksessa tarkas-

tellaan, niin ehkä leimaa antavin piirre on ollut entistä hienojakoisempien analyysimenetelmien tunkeutuminen viestinnän tutkimuksen eri tasoille. Se on tuonut viestinnän tutkimukseen paljon sävyjä ja rikkautta, uusia tutkimusmenetelmiä sekä auttanut näkemään tutkimuskohteen entistä monisävyisemmin.

Tutkimuksessa on omaksuttu pehmeämpi, ehkä ennen muuta humanististen teorioiden mukanaan tuoma ihmis- ja maailmankuva, joka puolustaa todellisuuden rikkautta ja monimuotoisuutta. Tämä koskee ainakin viestinnän tutkimuksessa 1970-luvun kahta merkittävää suuntausta, empiristisesti painottunutta behaviorismia sekä kriittisen koulukunnan rakenneteorioita. Behavioralistinen määrällinen asennetutkimus on korvautunut ymmärtävällä laadullisella tutkimuksella. 1980-luvulla tutkimusta on luonnehtinut selittämisen sijasta ymmärättävä intressi, asioita pyritään ymmärtämään hermeneuttisesti toimijoiden oman näkökulman kautta tai heidän toimintansa kautta.

Olen seuraavassa pyrkinyt kuvailemaan hyvin yleisellä ja karkealla tasolla kielelliseen käänteeseen liittyneitä muutoksia viestinnän tutkimuksessa. Tarkoitus on vain kuvata viitteellisesti kielellisen käänteen tuomia uusia näkökulmia. On selvää, että varhaisemman vaiheen tutkimuksia tehdään edelleenkin, on asenteita ja mielipiteitä mittaavaa tutkimusta, määrällistä sisällönerittelyä ja kriittisen teorian soveltajia.

Ennen 1980-lukua viestinnän tutkimuksessa olivat vallitsevina tutkimusotteina seuraavat painotukset:

- a) Tekstien tutkimus: sisällön analyysi, jotka korostivat viestien vaikutuksia sekä toisaalta määrällisiä luokitteluihin perustuvia sisällönerittelyjä.
- b) Yksilöiden tutkimus: behavioralistinen tutkimus, joka pyrkii erittelemään yksilöiden asenteita ja motiiveja ja tekemään niistä määrällisiä analyyseja.
- c) Organisaatioiden ja viestimien tutkimus: ammattiryhmiä, ennen kaikkea journalisteja ja heidän lähteitään koskevat empiiriset työt, jossa selvitetään toimittajien työtapoja ja asenteita.
- d) Yhteiskunnan rakenteiden tutkimus: Frankfurtin koulukunta sekä myöhempi kriittinen teoria. Toisaalta systeemiteoria.

1980-luvun alusta lähtien kaikki nämä alueet ovat saaneet kielellisen käänteen myötä uusia painotuksia, jotka ovat toki olleet olemassa aikaisemminkin, mutta joiden merkitys on korostunut:

- a) Tekstien tutkimus: vaikutustutkimuksen kyseenalaistaminen ja tekstien hienovaraisempi analyysi. Kielen käytön ja puhetapojen tutkimus, diskurssianalyyseja, jotka korostavat kielen käytön konstruoivaa voimaa, tekstin monitasoisuutta, rinnakkain kulkevia diskursseja.
- b) Yksilöiden tutkimus: asenteiden ja motiivien kyseenalaistaminen ja sen sijaan hienovaraisempi identiteettien rakentumisen, erityisesti sukupuoleen, paikkaan ja etnisyyteen liittyvien identiteetin tutkiminen. Aktiivisen vastaanoton reseptiotutkimus. Kansalaisuuden tutkimus.
- c) Organisaatioiden ja viestimien tutkimus: journalistisen professionalismin tutkimus, genreen ja esitystapojen yhteydet ammattiryhmän toimintaan. Medialisoituminen, viihteellistyminen ja television merkitys.
- d) Yhteiskunnan rakenteiden tutkimus: Huomion kiinnittäminen ns. marginaaleihin ja kansalaisuuteen, niiden näkeminen kiinnostavana ja tutkimuksen arvoisina.

Kontekstin ongelma

Samalla kun tarkastelee painopisteiden muutoksia, on kuitenkin myös tehtävä joitakin huomioita siitä, mitkä näkökulmat ovat jääneet tutkimuksessa sivurooliin. Ehkä keskeisin ongelma on kysymys viestinnän yhteiskunnallisen kontekstin käsitteellistämisestä. Kielellisen käänteeseen yksi seuraus on ehkä ollut rakenteellisten yhteiskuntateorioiden heikko näkyvyys ja asema viestinnän tutkimuksessa.

Yhteiskuntateorioiden heikko asema näkyy monella tavalla. Kielellisen käänteeseen taustalla lienee myös se, että niin kauan kuin tutkijoiden mielenkiinto ohjasi kuva suhteellisen vastasyntyneestä massayhteiskunnasta, tutkimukset pyrkivät teoriaan ja empiriaan, joka selittäisi koko yhteiskuntaa ja mahdollisimman laajoja ilmiöitä. 1970-luvulta lähtien tämä teollisten massayhteiskuntien projekti alkoi tyhjentyä ja sen tilalle nousi uusi aktiivinen toimija, joka heijastui myös yhteiskuntateoriaan esimerkiksi Giddensin strukturaatioteoriassa ja Bourdieun habituksen käsitteessä.

Tutkimuskohteen yksilöllistyminen näkyy myös viestinnän tutkimuksessa. Viestinnän puolella erityisesti identiteetistä ja aktiivisesta identiteettityöstä on tullut kiinnostuksen kohde. Tällä siirtymällä on tietenkin myös raadollisempikin taustansa. Voi myös olla, että kaupallinen markkinatutkimus on ottanut entistä suuremman roolin yliopistollisessa viestinnän tutkimuksessa ja tuottanut siten viestinnän vastaanotosta kiinnostunutta tutkimusta.

Yksilöllisten tulkintojen korostaminen on kuitenkin tuonut myös lisäkysymyksiä. Jos esimerkiksi tutkimuksen lähtökohtana on vastaanottajan aktiivinen tulkitseminen ja rikas sisäinen elämä, niin voidaan ajautua toiseen äärilaitaan Marcusen yksinkertaistavasta yksilotteisesta ihmisestä. Vastaanottajat luokitellaan välineen kautta "katsojiksi" tai "lukijoiksi", tai vain yleisinhimillisesti tutkimuksen laajaa pätevyysaluetta korostaen "ihmisiksi", jotka sitten antavat omia merkityksiään medialle ja rakentavat omia tarinoitaan.

Yhteiskuntateorian näkökulmasta vähin, mitä voitaisiin tehdä, olisi pyrkiä asettamaan vastaanottaja yhteiskunnalliseen kontekstiinsä: onko hän köyhä vai rikas, maalainen vai kaupunkilainen, koulutettu vai kouluttamaton. Tämä asettaminen puolestaan vaatisi jo teoriaa yhteiskunnasta ja sen rakenteista. Tällaista pohdintaa näkee varsin harvoin ellei sitten naistutkimuksessa, jossa katsojan positiota ymmärretään sukupuolittuneen teorian läpi.

Toisaalta näyttää siltä, että ennen muuta marxilaisesti tai kriittisen teorian mukaisesti sävyttyneen rakenneteorian on viestinnän tutkimuksessa haastanut demokratia- ja kansalaisyhteiskuntateoria. Viestinnän tutkimuksessa on noussut uutena tulokkaana esiin erityisesti yhdysvaltalainen kommunitarismi.

Kommunitarismia vaivaa tietty epähistoriallisuus ainakin suomalaisessa kontekstissa. Kommunitarismi on kenties historiallista siinä mielessä, kuin amerikkalainen yhteiskunta tarvitsee rakenteelleen legitimitteettiä. Hillary Clintonin "It Takes a Village" -aate on sidoksissa kommunitarismin poliittiseen projektiin, jolla Yhdysvaltoihin yritetään ylläpitää yhteisvastuun aatetta. Eurooppalaisissa valtioissa yhteisölliset rakenteet ovat usein seurausta 1800-luvun poliittisista ideologioista ja siksi kommunitarismi tuntuu usein jotenkin päälle liimatulta yhteiskuntateorialta, kun sitä sovelletaan esimerkiksi suomalaiseen yhteiskuntaan. Sama ongelma tahtoo vaivata myös kansalaisyhteiskunnan teorioita, jotka nousevat usein anglosaksisesta kansalaisyhteiskunta-ajattelusta. Poliittisina ja yhteiskunnallisina projekteina kansalaisuutta tukevat projektit voivat olla hyvin sympaattisia ja tärkeitä. Vaarana on kuitenkin, että ne eivät aina toimi yhtä hyvin

vallitsevan tilanteen analyysin välineinä. Tutkimuksessa esimerkiksi kansalaisyhteiskunnasta puhuminen voi hämärtää muut mahdolliset rakenteellisen käsitteet, joilla yhteiskuntaa myös voitaisiin käsitteellistää.

Yksi syy yhteiskuntateorian heikkoon näkyvyyteen liittyy myös varsin konkreettiseen tutkimuksen toteuttamiseen. Erityisesti laadullisessa tutkimuksessa on myös nähtävissä usein se ongelma, että analyysin pohjana käytetty tekstin rakenteita käsitteellistävä teoria on ristiriidassa tai päällekkäin yhteiskuntateorian asettamien kysymysten kanssa. Tällöin tutkimuskysymyksessä ja analyysissa sekoittuvat tekstin rakenteita koskeva käsitteellistäminen sekä toisaalta yhteiskuntaa koskeva käsitteellistäminen. Tieteellisen tutkimuksen validiteetin yksi keskeinen kriteeri on käsitteiden taloudellisuus: käsitteet olisi hyvä johtaa mahdollisimman selkeästi tietysti teoriasta, jota sitten empirialla testataan. Kun kielellinen käänne on tuottanut tutkimukseen runsaasti sofistikoitunutta teoriaa, joka perustuu kielen tai tekstien rakenteiden teoretisoimiselle, tällöin muut kysymyksenasettelut jäävät ja on usein jo viisastakin jättää pois tutkimuksen validiteetin turvaamiseksi.

Välineen ongelma

Toinen kielellisen käänteen vauhdittama kehityssuunta on ollut välineen ja viestin muodon merkityksen korostuminen viestinnän tutkimuksessa. Monet tutkijat ja tutkimukset ovat yleisesti ottaen olleet kiinnostuneempia tekstin rakenteista kuin niiden syntyehdoista ja rakenteellisista taustoista. Yleensä sanoma on, että välinettä tai vastaanottajaa ei pitäisi nähdä kaavamaisesti ja yksioikoisesti, vaan sen sijaan niihin kätkeytyy arvaamatonta ja tärkeää rikkautta ja kirjoa.

Viestinnän tutkimuksessa tämä on usein merkinnyt kehitystä, jossa tutkimuksessa korostetaan viestinnän muotojen, puhetaipojen, -tyylien ja genrejen merkitystä. Tämä ajattelu on johtanut tutkimuksen myös pohtimaan ennen muuta viestinnän välineiden merkitystä.

Tämän kehityksen seurauksena voisi vähän provokatiivisesti väittää, että viestinnän tutkimus on yhä enemmän eriytynyt omaksi alueekseen, jossa korostetaan viestinnän merkitystä. Mediatutkimuksen yksi tärkeä tulos on, että media on yhä tärkeämpi nyky-yhteiskunnassa. Radiotutkimus puhuu radion puolesta, televisiotutkimus korostaa televisiota, digitaalisen median tutkimus puolestaan korostaa digitaalisen median merkitystä ja reseptiotutkimus on aktiivisen vastaanottajan puolestapuhuja.

Välineeseen ja sen merkitykseen keskittynyt tutkimus on perinteisesti ollut vahvaa erityisesti televisiotutkimuksessa. 1980-luvulta lähtien onkin syntynyt esimerkiksi paljon välinelähtöistä tutkimusta, joka pyrkii pohtimaan television affektiivisuuden ja visuaalisuuden merkitystä poliittisessa viestinnässä. Keskusteluun on noussut politiikan popularisoituminen, viihteellistyminen, julkisuuden kaupallistuminen, intimisäätiö ja arkipäiväistyminen. Julkisuuteen työntyy rationaalisen keskustelun sijasta mediatapahtumia, mediaskandaaleja ja moraalisia paniikkeja. Toisaalta journalismissa nähdään yhä enemmän populaarikulttuurin ja viihteen piirteitä.

Television ohella viime aikoina ovat nousseet esiin uudet viestintätekniikat, verkkoviestintä ja digiviestintä, joiden tutkimiseen on panostettu virkoja ja tutkimusmäärärahoja. Viestintätekniikoiden tutkimus on silmiinpistävästi usein irrallaan muista yhteiskuntatieteistä. Usein tutkimus on puhdasta välinekeskeistä käytttötutkimusta tai sitten se soveltaa esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan ja yhteis-

söjen teorioita, joita vaivaa edellä mainitun kaltainen epähistoriallisuus. Tutkimusasetelmista tulee usein vähän vaikeasti hahmottuvia, kun niissä ikään kuin pyritään antamaan monitahoisia ja laajoja kulttuurisia, sosiaalisia ja poliittisia ulottuvuuksia kotitietokoneelle, nettisivuille ja tekstiviesteille.

Tarkoituksena ei ole kyseenalaistaa välinelähtöisiä ja välineen ulottuvuuksia pohtivia näkökulmia. On kuitenkin kysyttävä, onko se riittävä? Monet näistä tutkimuksista tarkastelevat viestintää erillisenä omalakisena prosessina. Näin päädytään usein historiasta irtoaviin malleihin, joissa viestintä on keskeinen selittävä tekijä. Tarkasteluja vaivaa helposti rakenteettomuus ja historiattomuus. Tämäkin merkitsee usein yhteiskunnan rakenteiden väistymistä tutkimuksen taka-alalle.

Ekskursio: Poliittinen viestintä

Oma tutkimusintressini on viime aikoina liittynyt poliittisen viestinnän tutkimukseen, jota Suomessa tehdään suhteellisen vähän. Erityisesti poliittisen viestinnän tutkimuksessa välinekeskeinen asetelma johtaa välillä outoihin painotuksiin. Välineen ominaisuuksia tarkastelevissa tutkimuksissa politiikan instituutiot ja toisaalta poliittiset ryhmittymät ja koalitiot eivät hahmotu tutkimuksessa tai nouse keskeisiksi, vaikka ne saattavat olla hyvinkin merkittäviä politiikan prosesseissa.

Tähän ongelmaan viestinnän näkemisestä erillisenä vaikuttavana voimana voidaan puhua instrumentaalisenä käsityksenä. Tutkimus keskittyy silloin viestinnän välineeseen ja näkee sen vielä usein kausaalisuhteessa politiikkaan, toisin sanoen pyrkii etsimään syy-suhteita viestinnän tapojen ja välineiden ja politiikan rakenteiden välillä. Viestintälähtöiset teoriat näkevät viestintäprosessin tärkeänä ja niiden mukaisesti poliittisen viestinnän ongelmat ja ratkaisut lähtevät liikkeelle viestinnän prosessista ja sen toimijoiden tavoista toimia. Voidaan sanoa, että teoriat politisoivat toimijan tavan toimia ja toimijan asema määrittäytyy suhteessa viestintäprosessiin. Viestintä on se keskeinen rakenne, johon toimijat sijoittuvat ja jonka suhteen poliittisessa olennaiset koalitiot ja ristiriidat muodostuvat. Teoriat johtavat yleensä pohdintoihin, joissa mietitään poliittisen järjestelmän viestinnällistä toimivuutta, välittäjien roolia, vastaanottajan asemaa ja sanoman muotoa ja tehokkuutta.

Politiikan sisältöjen muodostuminen ei useinkaan nouse erityisen keskeiseksi kysymykseksi, vaan politiikan sisällöt toimivat jonkinlaisina tutkimuksen annettuna "taustamuuttujina", johon ei juurikaan kiinnitetä huomiota varsinaisen tutkimuskysymyksen keskittyessä viestinnän tapoihin ja muotoihin. Viestinnän tutkimuksessa annetaan usein välinelähtöinen tulkinta sille, mitä on tapahtunut. Tutkimuksen kohteena oleva poliittinen kysymys väistyy ja sen sijaksi ratkaisevana nähdään välineiden toiminta tai genren merkitys.

Otan esimerkiksi Risto Kuneliuksen tutkimuksen poliittisen journalismin muutoksesta Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Kuneliuksen aineistona on tasavallan presidentin uuden vuoden puheiden käsittely Helsingin Sanomissa, mikä pohjalta Kunelius esittää, että toimittajien ammatillistuminen on johtanut uutisformaattiin, jossa poliitikkojen puhetta käsitellään ja muokataan ja se ei välity suorana lukijalle. Kunelius esittää, että "40 vuodessa olemme tulleet poliitikkojen hallitsemasta tilanteesta uutisgenren hallitsemaan tilanteeseen". Toimittajat ja uutisen formaatti säätelevät poliittista julkisuutta enemmän kuin varsinaiset politiikan tekijät. (Kunelius 1996, 197).

Kunelius korostaa genren mahtia, sitä että uutisen ammatillistunut formaatti määrittelee poliittisen julkisuuden muotoa. Tutkimus on ansiokas tekstianalyysin näkökulmasta, mutta jos sitä tarkastelee yhteiskunnan laajempien muutosten näkökulmasta, voi pohtia samalla kysymyksiä siitä, kuinka paljon genretarkastelulla pystyy selittämään. Jos presidentin julkista esiintymistä ja siitä tehtyä journalismia tarkastelee yhteiskunnallisen kontekstinsa näkökulmasta, voi esittää jatkokysymyksiä siitä, kuinka paljon Tasavallan presidentin uuden vuoden puheita käsittelevistä uutisista voi päätellä siitä, mikä säätelee poliittista julkisuutta.

Politiikan teon kannalta presidentin puhe on vain pieni siivu poliittisesta julkisuudesta ja itse asiassa varsin marginaalinen ja erityislaatuinen ilmiö poliittisessa julkisuudessa. Voi esimerkiksi olla, että tasavallan presidentin poliittinen asema on heikentynyt poliittisessa järjestelmässä sanotaan vaikkapa ulkopoliitikassa Neuvostoliiton painovoiman heikentymisen seurauksena tai kansainvälisen talouden vietyä valtaa kansalliselta poliitikalta. Tällöin myös presidentin puheen asema voi olla heikentynyt poliittisessa julkisuudessa, ja syynä ei ole niinkään uutisen genren vahvistuminen kuin muutokset yhteiskunnan poliittisissa ja taloudellisissa rakenteissa.

Voi myös olla, että juuri uuden vuoden puheesta on tullut rutiiniuutinen, jossa uutisen genre hallitsee. Sen sijaan presidentin muut ulostulot ovat saattaneet korostua uudella tavalla esimerkiksi niin, että presidentin aseman heikentyessä kansallisena keulahahmona, hänestä on tullut entistä poliittisempi ja kiistanalaisempi hahmo, jolloin rituaalisen puheen merkitys vähenee. Lisäksi voi olla niin, että presidentti on esimerkiksi ryhtynyt järjestelmään suoria kyselytilaisuuksia poliittisesti merkittävistä kysymyksistä ja ryhtynyt entistä voimakkaammin ottamaan poliittisia kantoja julkisuudessa ja sillä tavoin itse asiassa hallitsee mediaa entistä selkeämmin.

Myös käsitys yhteiskunnasta jää analyysissä varsin ylimalkaiseksi. Kuneliuksen tarkastelussa julkisuudessa toimivat kolme ryhmää: toimittajat, poliitikot ja ihmiset. Kunelius päätyy väittämään, että ammatillinen journalismi politiikasta on muuttumassa ehkä siksi, että "mikro-tasolla elävät ihmiset" eivät enää hyväksy katselijan asemaa, tai siksi että "ihmiset" hylkäävät journalismin nykymuodon. Lukija jää miettimään ketä tai mitä nämä ihmiset ovat, ja mistä Kunelius puhuu puhuessaan ihmisistä.

Voikin sanoa, että yhteiskunta ja yhteiskunnallinen konteksti on ehkä kielellisen käänteiden nurjana puolena jonkinmoinen ongelma viestinnän tutkimukselle. Esimerkiksi poliittisen viestinnän tutkimuksessa tuntuu joskus, että median luonnetta tarkastelevat asetelmat johtavat usein siihen, että tutkimuskohteen ydin, poliittisuus, jää jossakin mielessä tavoittamatta tai taustalle.

Kuneliuksen perusargumentti on, että julkisuus on entistä tarkemmin journalismin sääntelemä kurkistusaukko politiikkaan. Hän myös väittää, että aukosta on entistä vaikeampi nähdä, mitä sisällä tapahtuu, koska aukon muodoista päätää entistä enemmän journalismi eikä politiikka. Olen tästä täysin samaa mieltä ja se on tutkimuksellisesti kiinnostava näkökulma. Mutta edelleen ajattelen, että median toiminnan ymmärtämiseksi olisi hyvä myös yrittää mennä aukosta sisään ja tutkia tarkemmin sitä, mitä sen takana on. Tätä varten viestinnän tutkijan tulisi joskus tehdä retkiä julkisuuden ja tekstien pinnan alle, ymmärtää itse politiikkaa ja sen prosesseja ja sen jälkeen nähdä julkisuus osana politiikkaa ja siinä toimivia yhteiskunnallisia voimia.

Konkreettisesti tätä voisi hahmotella esimerkiksi pienellä esimerkillä siitä, miten pääministerin julkisia esiintymisiä tulisi ymmärtää ja analysoida. Tutkimukses-

sa voisi kysyä, onko pääministerin julkisissa esiintymisissä tapahtuneissa muutoksissa kyse

- a) välineen vallasta: median kasvaneesta vallasta muotoilla poliittisia viestejä,
- b) sisäpiirien vallasta: hallituksen sisäpiirin kasvaneesta vallasta tuottaa poliittisia viestejä,
- c) kansan vallasta: pääministerin roolin vahvistuttua parlamentarismien kasvaneesta vallasta tuottaa poliittisia viestejä,
- d) puolueen vallasta: pääministerin oman puolueen kasvaneesta vallasta tuottaa poliittisia viestejä,
- e) henkilön vallasta: karisman kasvaneesta vallasta tuottaa poliittisia viestejä.

Väittäisin, että viestinnän tutkimuksessa päädytään usein korostamaan ensimmäistä ja viimeistä tulkintaa: pääministerin julkisia esiintymisiä pidetään merkkinä medioitumisesta ja median kasvaneesta merkityksestä tai toisaalta politiikan henkilöitymisestä.

Yhtä hyvin voisi kuitenkin kysyä, mitä merkitys ja asema julkisuudella on suhteessa siihen, miten poliittisia päätöksiä tehdään ja poliittista valtaa käytetään. Jos pääministerin työtä tutkittaisiin kokonaisuutena, voisikin esimerkiksi käydä ilmi, että esiintymiset mediassa ovat varsin usein epärelevantteja ja marginaalisia poliittisen vallankäytön kannalta, tai että niillä on oma tarkkaan rajautunut tehtävänsä poliittisessa vallankäytössä. Joskus tuloksena voisi olla sekin, että medioiden merkitys ei ole poliittisessa vallankäytössä kasvanut, vaan päinvastoin pienentynyt. Tässä mielessä oli esimerkiksi kiinnostavaa, että kun presidentin vaali Suomessa "medioitui" mm. ehdokkaiden lähdettyä television visailuihin, niin samaan aikaan ajoittui presidentin vallan perustuslaillinen ja todellinen *de facto* vallan kaventuminen.

Välinelähtöisyyden vaaroja

Yhteiskunnan käsitteellistäminen on tärkeä haaste ja jos me emme sitä tee, sen tekevät tutkimusasetelmamme puolestamme. Kun tutkitaan tekstiä, tekstistä tulee helposti myös selittävä tekijä. Tuloksena voi olla tautologista *advocacy* -tutkimusta, joka korostaa viestinnän, median, genrejen, tekstien, diskurssien ja katsojan aktiivisten tulkintojen merkitystä maailmassa. Sen sijaan paljon vähemmän kysymme ja kerromme, mikä on viestinnän, median, genrejen, tekstien, diskurssien ja katsojan aktiivisten tulkintojen merkitys ja asema maailmassa. Vaikka näiden kaikkien merkitystä ei pidä systemaattisesti aliarvioidakaan, niin tutkimusasetelmassa pitäisi ainakin joskus olla myös mahdollisuus päätyä vaikkapa sellaiseen tulokseen, ettei teksteillä tai medially nyt niin väliä ollutkaan.

Tämä sama fragmentoitumisen mukanaan tuoma ongelma tietenkin vaivaa myös muita yhteiskuntatieteitä. Naistutkijat korostavat naisten merkitystä yhteiskunnassa, nuorisotutkijat nuorisoa, miestutkijat miehiä ja arktisten alueiden tutkijat arktisia alueita. Kun tutkimus hajautuu erityisalueikseen tutkimusaiheen ja -kohteen mukaan, yhä vähemmän tutkimusta, joka pyrki näkemään kokonaisuuksia ja asioiden välisiä suhteita.

Tarkoitukseni ei ole tässä esittää valmista reseptiä sille, miten tutkimusta tulisi tehdä tai yhteiskuntaa pitäisi käsitteellistää. Sanottakoon myös, että en tässä

haaveile marxilaisuuden paluusta, josta siitäkin jo paljon huhutaan. En oikein usko, että tästä selvittää yhdellä suurella teorialla, joilla on tapana enemmänkin jähmettää ja jäykistää kuin avata uusia kysymyksenasetteluja. Sen sijaan haluan ehdottaa, että Marxin ja kriittisen teorian tilalle ei ole oikein osattu kehittää toimivia ratkaisuja: yhteiskuntateoria ja yhteiskunnan rakenteet eivät ole erityisen vahvasti läsnä viestinnän tutkimuksessa.

Olisi tärkeää pyrkiä näkemään viestintä siinä historiallisesta, kulttuurisesta ja sosiaalisesta tilasta, jossa se vaikuttaa. Viestintä on yhteiskunnan tärkeä pinta, jossa voi olettaa myös yhteiskunnallisten voimien ja rakenteiden mellastavan, heijastuvan ja elävän, ja jonka takana jotkut niistä myös saattavat piilotella. Tämä merkitsisi viestinnän tutkimuksessa yhteiskuntateorian ja toisaalta historiallisen tutkimusotteen vahvistamista. Samalla tarvitaan ennen muuta tekstin kontekstin pohtimista ja käsitteellistämistä. Se puolestaan edellyttää tutkimusretkiä yhteiskuntateoriaan sekä toisaalta vallitsevaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja todellisuuteen.

Esimerkiksi mediasisältöjen tutkimisessa tutkimusasetelman lähtökohtana voisivat tällöin olla esimerkiksi:

- a) yhteiskunnan taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset rakenteet ja prosessit, ja niiden heijastuminen mediasisällöissä,
- b) yhteiskunnan valtasuhteet ja -kamppailut, eri intressiryhmät ja niiden väliset ristiriidat, ja niiden heijastuminen mediasisältöihin, sekä
- c) ”historiallinen” tutkimusote ja tapaustutkimukset, joissa tarkasteltaisiin jotakin yhteiskunnallista ilmiötä kokonaisuutena ja mediasisältöjä tämän ilmiön yhtenä osana.

Muiden muassa Esa Väliaverronen (2000) on luonnehtinut viestintää osuvasti enemmänkin tienristeykseksi kuin omaksi vakiintuneeksi oppialakseen. Hän kuitenkin huomauttaa myös turhautuneensa siitä, että viestintä ei ole pystynyt tuomaan omaa teoreettista panosta tutkimukseen. En jaa tätä turhautumista tienristeyksessä seisomiseen, vaan enemmänkin pidän risteysasemalla seisomista hyvänä mahdollisuutena. Viestinnän tutkimuksen vahvuus on siinä, että lähes kaikki on viestintää ja niinpä kun yhteiskuntatieteet nykyisin helposti lokeroituvat tutkimuskohteidensa vuoksi, viestinnän tutkimus voi liikkua ja tutkia erilaisia ilmiöitä kaikkialla siellä, missä ne elävät yhteiskunnallinen merkityksenvaihdon ja kulttuurin välityksellä.

Luulen, että risteysaseman luonnehdinta sopii moneen muuhunkin tieteenalaan, jossakin mielessä kai jakoa eri tieteenaloihin voi pitää pragmaattisena ratkaisuna, johon aina täytyy suhtautua kriittisesti. Jokaisessa tutkimuksessa kohtaavat hieman eri suunnista tulevat tiet, ja usein nämä raja-alueet ja uuden kohtaamiset ovat ainakin yhtä hedelmällisiä kuin tietyn tradition kehittäminen. Tai, kuten eräs haastateltu tutkija luonnehti tiedettä: ”Parhaita ajatuksia löytää harvoin pitkälle edenneistä ja eriytyneistä tieteellisistä keskusteluista; niiden kävijät tapavat luoda oman kielimaailmansa ja omat ”skolastiset” ongelmansa, jotka ovat kiintoisia vain keskustelun itsensä kannalta” (Luostarinen & Väliaverronen 1991, 115). On tärkeää pitää huolta siitä, että viestintätieteistä ei tule tällaisia omaan aiheeseensa sulkeutuvia suljettuja kielimaailmoja.

Lähteet

- Heikkilä, Heikki (2001)
Ohut ja vankka journalismi. Mediatutkimuksia 1. Tampere: Tampere University Press.
- Heiskala, Risto (1997)
Society as Semiosis: Neostucturalist Theory of Culture and Society. University of Helsinki: Department of Sociology, Research Reports No. 231.
- Helén, Ilpo (1997)
Äidin elämän politiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Hyvärinen, Matti (1994)
Viimeiset taistot. Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, Vilma (2000)
Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696.
- Jokinen, Eeva (1996)
Väsynyt äiti: äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Kantola, Anu (2002)
Markkinakuri ja managerivalta. Helsingin yliopisto: Viestinnän laitos. Viestinnän julkaisuja 6. Helsinki: Loki.
- Kantola, Anu, Inka Moring & Esa Väliverronen (toim.) (1998)
Media-analyysi: Tekstistä tulkintaan. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Kunelius, Risto (1996)
The News, Textually Speaking. Acta Universitatis Tamperensis 520.
- Luostarinen, Heikki & Esa Väliverronen (1991)
Tekstinsyöjät: Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta. Tampere: Vastapaino.
- Nylund, Mats (2000)
Iscensatt Interaktion: Strukturer och strategier i politiska mediesamtal. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 622.
- Palonen, Kari (1988)
Tekstistä politiikkaan. Tampere: Vastapaino.
- Ridell, Seija (1998a)
Tolkullistamisen politiikkaa. Acta Universitatis Tamperensis 617.
- Ridell, Seija (1998b)
Suuri yleisönmetsästys. Teoksessa Kivikuru, Ullamaija & Risto Kunelius (toim.) Viestinnän jäljillä. Helsinki: WSOY.
- Sulkunen, Pekka (1997)
Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysin rajat. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Jukka Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Helsinki: Gaudeamus, 13-53.
- Sulkunen, Pekka & Jukka Törrönen (toim.) (1997)
Semioottisen sosiologian näkökulmia. Helsinki: Gaudeamus.
- Summa, Hilikka (1989)
Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17.
- Tainio, Liisa (2001)
Puhuvan naisen paikka: Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 854.
- Väliverronen, Esa (1996)
Ympäristöuhkan anatomia. Tampere: Vastapaino.
- Väliverronen, Esa (2000)
Viestinnän tavaratalossa. Havaintoja "postnormaalista" tieteestä. Teoksessa Levo-Henriksson, Ritva & Marko Ampuja (toim.) Media ja me. Viestinnän julkaisuja 1. Helsingin yliopisto: Viestinnän laitos.